

Waren er ooit creationistische geluiden te horen aan de VU? - 1

Door Jan van Meerten

Was de faculteit theologie aan de Vrije Universiteit (VU) ooit creationistisch? Met creationistisch bedoel ik dan: geloofden de personen aan deze faculteit in een schepping van zes dagen, een historische zondeval en een wereldwijde zondvloed? Om die vraag te kunnen beantwoorden moeten we de werken van alle VU-theologen doorspitten. Een tweede vraag is: kunnen we wat van deze geschiedenis leren? Ds. G. J. van Aalst schrijft in *De Saambinder*, het landelijke blad van de Gereformeerde Gemeente, over de geschiedenis:

‘Geschiedenis staat helaas niet zo in de belangstelling. De gedachte van saai of langdradig is een hardnekkig misverstand. Vervolgens komt dan de kerkgeschiedenis helaas helemaal ver van ons af te staan. Terwijl er zoveel uit te leren valt! Door onwetendheid met betrekking tot het verleden wordt de eigen tijd niet doorzien, worden dezelfde fouten gemaakt. Want de (kerk)geschiedenis leert immers dat men van de (kerk)geschiedenis niets leert. Een pijnlijke constatering. En dat terwijl we als eigentijdse mensen zoveel menen te weten en soms de neiging hebben op het onwetende voorgeslacht meewarig neer te zien. ‘Opoe bij de olielamp wist niet beter...’ Een jammerlijke vergissing.’¹

P. C. Beeke schrijft in een ander nummer ook over de geschiedenis:

‘De geschiedenis van de kerk bewijst steevast dat onkunde een voedingsbodem is voor dwalingen. De les voor onze

¹ Aalst (2015).

verwarde tijd mag zijn: ad fontes, oftewel, ‘terug naar de bronnen.’²

Met het bovenstaande in gedachten had ik de afgelopen maand het voorrecht om onderzoek te doen en te graven in het archief van een creationist die de geschiedenis van het scheppingsparadigma in Nederland van de laatste pakweg 100 jaar heeft verzameld. Daarin kwam ik veel literatuur tegen over de begintijd van de VU en de Evangelische Hogeschool (EH). Bijzondere waardering kreeg ik voor de theoloog prof. dr. G. Ch. Aalders. Deze waardering is overigens niet van de laatste weken. Ik wilde de werken van prof. dr. Aalders al langer bestuderen.

Prof. dr. G. Ch. Aalders werd op 25 maart 1880 in Londen geboren en hij stierf op 30 januari 1961 in Heemstede. Hij promoveerde in 1911 in de theologie aan de Vrije Universiteit bij prof. dr. C. van Gelderen. De titel van zijn proefschrift was *De valsche profetie in Israël*. Van 1920 tot 1950 was hij hoogleraar aan de VU in de vakken exegese en canoniek van het Oude Testament. Hij stond bekend om zijn grote productiviteit (hij heeft vele publicaties op zijn naam staan) en vakbekwaamheid en heeft de beoefening van de oudtestamentische wetenschap in gereformeerde kring sterk gestimuleerd.³

Op 17 november 1950 gaf hij zijn afscheidscollege. Dit college is in boekvorm uitgegeven onder de titel *De huidige stand der oudtestamentische wetenschap*. Omdat het m.i. een mooi college is, met lessen voor de toekomst en omdat wij van de geschiedenis willen leren, wil ik zijn afscheidscollege hieronder bespreken.

Prof. dr. Aalders blikte in zijn afscheidscollege terug op zijn inaugurele rede uit 1920. Daarin ontwaarde hij een kentering in het verval van de oudtestamentische theologie. Hij vroeg zich af of het verval van de oudtestamentische theologie verdergegaan is of dat het een stapje terug was om tot betere

² Beekc (2015).

³ Houtman (1988), pag. 11.

resultaten te komen. Op deze vraag wilde hij antwoord geven in zijn afscheidscollege. Het voert te ver om zijn hele afscheidscollege uitgebreid te bespreken, daarom noem ik hier slechts enkele punten:

1. Prof. dr. Aalders liet in zijn college zien dat toenmalige bijbelwetenschappers op vaak zeer subjectieve gronden de juistheid van de overgeleverde Hebreeuwse tekst in twijfel trokken, maar dat er op dat vlak een kentering waarneembaar was. Op de internationale conferentie voor bijbelvertalers (International Conference of Bible Translators), die in 1947 werd gehouden in het conferentiecentrum Woudschoten te Zeist, gold als regel dat men zou vasthouden aan de Masoretische tekst. De oudtestamentische theologie had hiervoor namelijk een 'verrassende rechtvaardiging' gevonden. Wat was er gevonden? Op een rotsachtige helling aan de Westzijde van de Dode Zee, dicht bij haar noordelijkste punt, van beneden af temauwernood zichtbaar, ontdekte een groep bedoeïenen in een grot verschillende oude handschriften. In februari en maart 1949 werd de grot aan een grondig onderzoek onderworpen en kwamen er nog meer handschriften naar boven. Zo is er bijvoorbeeld een compleet manuscript van Jesaja gevonden. Prof. dr. Aalders verdedigde de betrouwbaarheid van de Schrift toen hij schreef:

En wat nu voor de tekstkritiek van het Oude Testament van zo enorme betekenis moet geacht worden, is dat de tekst van deze handschriften zo nauwkeurig overeenkomt met den Masoretischen tekst van Jesaja. Er zijn wel verschillen, maar die betreffen voornamelijk de spelling; slechts in enkele gevallen raken de verschillen den tekst zelf.⁴

⁴ Aalders (1950), pag. 8

Ook prof. dr. Aalders had zichzelf hiervan overtuigd. Hij schreef:

‘Ik heb daartoe niet den gehelen Masoretischen tekst gecollationeerd, hetgeen een zeer tijdrovend werk zou geweest zijn, maar een aantal steekproeven genomen. En om deze steekproeven zo overtuigend mogelijk te doen zijn heb ik die tekstbestanddelen uitgezocht, die voor de verklaring nogal enige moeilijkheden opleveren, en waar men gemeenlijk aanneemt dat de MT corrupt is. Het waren er 60, en in 42 gevallen bleek het oude handschrift geheel met de MT overeen te stemmen; in 8 gevallen vertoonde het zeer geringe afwijkingen, terwijl er slechts 10 gevallen overbleven waarin een duidelijk verschil op te merken viel. In de meeste van deze 10 gevallen had dan het oude handschrift een lezing die ook reeds door de exegeten was aanvaard.’⁵

Hij vervolgde zijn lezing met een voorbeeld van een verschil tussen de handschriften. Aan het einde van de bespreking van dit punt kwam hij tot de prachtige conclusie:

‘Ik besluit dus de bespreking van dit punt met de conclusie, dat de reeds aanstonds door het voorlopig onderzoek verkregen indruk ten volle juist moet zijn dat de ontdekking van het oude handschrift een bijzonder krachtigen [sic] steun heeft gegeven aan de overtuiging die in den laasten [sic] tijd hoe langer hoe meer veld had gewonnen, dat de Masoretische tekst veel betrouwbaarder is dan men vroeger wilde aannemen.’⁶

⁵ Aalders (1950), pag. 8.

⁶ Aalders (1950), pag. 8-9.

2. Tijdens zijn inaugurele rede wees prof. dr. Aalders ook op een kentering die hij meende te bespeuren binnen de oudtestamentische theologie op het terrein van het literarisch ontstaan van de boeken van het Oude Testament. Hij citeerde prof. dr. J. de Groot, die in 1936 over de literaire kritiek het volgende zei:

‘Veel dat vrijwel zeker scheen te zijn, wordt nu weer als vraag behandeld. Het scheepje der litteraire [sic] kritiek zal voor algeheelen [sic] ombouw op de helling moeten worden geplaatst alvorens het weer betrouwbare hulpdiensten kan verrichten. De reparatie zal, naar ik vrees, lang duren.’⁷

Voor al het vraagstuk naar de wording van de Pentateuch heeft ingrijpende veranderingen ondergaan. Toen Aalders hoogleraar werd, was de zogenoemde bronnenhypothese helemaal in. Ten tijde van zijn afscheidscollege klonken echter sceptische geluiden. Prof. dr. Aalders noemde de namen van Max Löhr (die de zelfstandige Priestercodex ontkende en zelfs verkondigde dat er nooit afzonderlijke bronnen zijn geweest in de zin zoals de Pentateuchkritiek die heeft aangenomen), Paul Volz en Wilhelm Rudolph (die het bestaan van een aparte Elohist ontkenden). De vier-bronnen-theorie werd ook bekritiseerd door Egyptoloog Yahuda. Zijn kritiek is interessant voor creationisten en daarom citeer ik hier prof. dr. Aalders over deze Egyptoloog:

‘Vanuit een geheel ander gezichtspunt werd de vier-bronnentheorie gecritiseerd [sic] door den Egyptoloog Yahuda. Deze gaat ervan uit, dat, indien de oudtestamentische gegevens ten aanzien van den aanvang van Israëls historie juist zijn, de sporen van een langdurig verblijf in Egypte in de Hebreeuwse taal

⁷ Aalders (1950), pag. 10 geciteerd uit Groot (1936), pag. 8.

en uitdrukkingswijze duidelijk aanwijsbaar moeten zijn; en, indien de Pentateuch werkelijk ontstaan is in den tijd waarover dit machtige geschiedwerk zelf spreekt, die sporen daarin wel in bijzondere [sic] mate zich zullen vertonen. En, na den Pentateuch met het oog daarop aan een zeer nauwkeurig onderzoek te hebben onderworpen, komt hij tot het resultaat, dat zulke sporen inderdaad in die mate vallen op te merken, dat de conclusie moet getrokken worden, dat de Pentateuch in ieder geval tot stand moet gekomen zijn in een periode die niet zo heel ver af ligt van den tijd waarop dit geschrift betrekking heeft. De voorstelling omtrent een buitengewoon langdurig proces dat ten slotte eerst in de dagen van Ezra tot de huidige gedaante van den Pentateuch zou hebben geleid, moet dan ook beslist worden afgewezen.⁸

Egyptoloog Yahuda schreef hierover in *Die Sprache des Pentateuch in ihren Beziehungen zum Aegyptischen*⁹, en in een meer populair-wetenschappelijk werk *The accuracy of the Bible*.¹⁰ Prof. dr. Aalders noemde nog meer namen zoals Umberto Cassuto, de rabbijn B. Jacob en Paul Humert die de bronnensplitsing bekritiseerden, en kwam tot de conclusie dat prof. de Groot niets te veel heeft gezegd toen hij sprak over 'het scheepje van de literaire kritiek dat op de helling geplaatst' moet worden. Is er volgens prof. dr. Aalders ook ten aanzien van de overige boeken van het Oude Testament een kentering waarneembaar? Bij Jesaja, Zacharia en Daniël is er nog steeds sprake van verschillende bronnen voor elk van de bijbelboeken. Volgens prof. dr. Aalders is 'er over het algemeen nog maar heel weinig genegenheid op te merken om op den

⁸ Aalders (1950), pag. 11.

⁹ Yahuda (1929).

¹⁰ Yahuda (1934).

eenmaal ingeslagen weg terug te keren.¹¹ Ook is er nietwe kritiek gekomen op Zefanja en Ezechiël. Prof. dr. Aalders merkt wel op dat de belangstelling voor de literaire kritiek binnen de theologie afneemt en dat er momenteel een rijke oogst is aan geschriften en tijdschriftartikelen die op de inhoud van het Oude Testament betrekking hebben en die met name allerlei daarin voorkomende begrippen nader zoeken te bepalen.

3. Er komt ook meer belangstelling voor het vraagstuk van de openbaring in het Oude Testament en over de waarde en betekenis van het Oude Testament. De vraag of het Oude Testament verouderd is, staat dan centraal. Aalders wijst vooral twee oorzaken daarvoor aan: het Barthianisme en het anti-Jodendom van het nazisme. Vooral het laatste bespreekt prof. dr. Aalders wat uitgebreider. Naar aanleiding van het optreden van het Duitse Nationaal-Socialisme, dat zich geleidelijk aan meer als fel anti-Joods ontpopte, ontstond er een stroom aan literatuur. Dat de strijd af en toe scherp gevoerd werd, blijkt uit titels als *Fort mit dem AT?* en *Abschaffung des Alten Testaments?* Na afloop van de oorlog schreef Rowley het boek *The Re-Discovery of the Old Testament*. Het anti-Joodse schrijven van het nationaal-socialisme, waarin het Oude Testament als het 'Jodenboek' bestempeld werd, heeft er wel toe geleid dat er hiervoor weer nieuwe waardering ontwaakte. Toch is prof. dr. Aalders over de waardering van de openbaring van het OT niet voluit enthousiast. Volgens hem betekent het feit dat er aandacht is voor de openbaring in het Oude Testament nog niet een aanvaarding van het standpunt waarvoor de gereformeerde beoefening van de wetenschap zich plaatst. De Nederlandse Geloofsbelijdenis, die aangaande de canonieke boeken van de Heilige Schrift spreekt van een geloof 'zonder enige twijfeling al wat daarin begrepen is',

¹¹ Aalders (1950), pag. 14.

blijft voor de meeste beoefenaren van de oudtestamentische wetenschap namelijk nog een steen des aanstoots. Prof. dr. Aalders ziet hier een taak voor de gereformeerde theologie:

‘En daarom, hoezeer wij er ons ook over hebben te verheugen, dat een dergelijke terugkeer naar het begrip der ‘openbaring’ in de huidige OT'ische wetenschap op te merken valt, onze vreugde daarover kan niet onverdeeld zijn. En het blijft (...) de taak en roeping van onze gereformeerde theologie haar eigen weg te gaan. Daarom meen ik ook thans te moeten herhalen dat het voor de gereformeerde beoefening der OT'ische wetenschap van het grootste belang is de volle aandacht te vestigen op het begrip der ‘openbaring’.’

Dit betoog is nog steeds nuttig, al is het natuurlijk verouderd en zijn er inzichten bij gekomen en/of gewijzigd. Over de houding van de Duitse kerk ten opzichte van het Nationaal Socialisme en de Holocaust kwam in 2015 een lezenswaardig boek uit geschreven door dr. A. A. A. Prozman.¹² Voor creationisten is ook het betoog van A. S. Yahuda interessant omdat hij Egyptische sporen ontdekte in de Pentateuch, wat erop wijst dat de schrijver en/of samensteller bekend was met Egyptische gebruiken. Zou het hier gaan om Mozes die aan het Egyptische hof heeft gewoond? Een klein deel van de Dode Zeerollen is tentoongesteld in Nederland (Assen) en naar aanleiding van de komst van deze rollen naar Nederland hebben diverse creationisten een symposium georganiseerd onder de titel *Geloof jij het? De Bijbel is betrouwbaarder dan je denkt*. Uit het afscheidscollege van prof. dr. Aalders blijkt overigens niet dat hij een creationistisch standpunt heeft ten aanzien van Genesis, alhoewel hij hier wel de goddelijke openbaring van de Schrift verdedigt. Prof. dr. Aalders heeft nog meer geschreven,

¹² Prozman (2015).

ook ten aanzien van Genesis, waarin hij het creationistische standpunt wel verdedigt, maar daarover later meer.

Bronnen

- ✓ Aalders, G. C., *De huidige stand der Oud-Testamentische wetenschap* (Kampen: Kok, 1950).
- ✓ Aalst, G. J. van, *Geschiedenisles*, De Saambinder 93 (44):7 (2015).
- ✓ Beeke, P. C., *Smijtegelt, vader van ... wie? (3)*, De Saambinder 93 (46):4 (2015).
- ✓ Groot, J. de, *Exegese* (Groningen: Batavia, 1936).
- ✓ Houtman, C., *Aalders, Gerard Charles*, in: *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme* (Kampen: Kok, 1988), pag. 11-13.
- ✓ Prosman, A. A. A., *De onverwerkte Holocaust. Spiegel voor de kerk van nu* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2015).
- ✓ Yahuda, A. S., *Die Sprache des Pentateuch in ihren Beziehungen zum Aegyptischen. Mit einer hieroglyphischen Beilage, Erstes Buch* (Berlin: Walter de Gruyter, 1929).
- ✓ Yahuda, A. S., *The Accuracy of the Bible: The Stories of Joseph, the Exodus and Genesis Confirmed and Illustrated by Egyptian Monuments and Language* (Londen: Walter Heinemann, 1934).